

WALDEMAR GLIŃSKI¹

Wydział Nauk Historycznych

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa

ORCID: 0000-0003-2094-3818

SZKOLNICTWO POLONIJNE W KANADZIE W XIX-XX W. (CZ. 1)²

Polish diaspora education in Canada in the 19th-20th centuries (part 1)

Abstrakt

Pierwsza polska szkoła w Kanadzie powstała w parafii powołanej w 1875 r. dla przybyłych w okolice Barry's Bay osadników z polskich Kaszub. Wraz z napływem polskich emigrantów i powstawaniem na ich potrzeby parafii etnicznych tworzone przy nich szkoły: w 1894 r. w Kitchener, w 1901 r. w Winnipeg, w 1913 r. w Toronto (przy kościele św. Stanisława Kostki), w 1938 r. w Oshavie. Przed wybuchem II wojny światowej w prowincji Ontario powstały szkoły jeszcze szkoły polskie w Thunder Bay (1933 r.), trzy w Hamilton (w 1927 r., w 1936 r. i w 1937 r.). Kolejne szkoły powstały w Brandfort (w 1936 r.), w Preston (w 1934 r.), w Delhi (w 1939 r.), w London (1927), w Sudbury (1936 r.), w Brandford (1928 r.), w Albercie (1913 r.), w Montrealu (1915 r.), w Calgary (w 1934 r.), gdzie już w początkach XX stulecia mieszkało ponad 7 tys.

Słowa kluczowe: szkoła, parafia, Polonia, Kanada, oświata, Ontario, Toronto, Winnipeg, oblaci

Abstract

The first Polish school in Canada was set up in a parish established in 1875 for settlers from Polish Kashubia who came to the area of Barry's Bay. With the influx of Polish immigrants and the emergence of ethnic parishes to serve their needs, schools were established there: in 1894 in Kitchener, in 1901 in Winnipeg, in 1913 in Toronto (at St. Stanislaus Kostka Church),

¹ Ks. prof. UKSW dr hab. Waldemar Gliński – pracownik naukowy Wydziału Nauk Historycznych UKSW, Wiceprezes Światowej Rady Badań nad Polonią, członek Rady Programowej Instytutu im. Oskara Haleckiego w Kanadzie. E-mail: w.glinski@uksw.edu.pl.

² Szkoła polonijna słusznie została w literaturze fachowej wyodrębniona i odróżniona od szkoły językowej. Podstawowym kryterium ich specyfikacji jest stosunek do języka polskiego, traktowanego w szkole językowej jako język obcy (drugi), w szkole polonijnej natomiast jako język odziedziczony, czyli ojczysty, lecz drugi. W niektórych przypadkach granica ta może ulegać zniwelowaniu – dotyczy to przede wszystkim kursów języka polskiego organizowanych na uczelniach wyższych: ich słuchaczami mogą być bowiem zarówno studenci wywodzący się z polskiej diaspory, jak też spoza niej. Zob.: E. Lipińska, A. Seretny, *Szkoła polonijna czy językowa? Szkolnictwo polonijne w perspektywie dydaktycznej*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny”, 38/2012, z. 3, s. 30-32.

and in 1938 in Oshava. Before the outbreak of the Second World War in the province of Ontario, there were Polish schools in Thunder Bay (1933) and three in Hamilton (in 1927, 1936, and 1937). Other schools were established in Brandfort (1936), in Preston (1934), in Delhi (1939), in London (1927), in Sudbury (1936), in Brandford (1928), in Alberta (1913), in Montreal (1915), in Calgary (1934), where already at the beginning of the 20th century lived more than 7000 Poles.

Keywords: school, parish, Polish diaspora, Canada, education, Ontario, Toronto, Winnipeg, Oblates

Dzieje szkolnictwa polonijnego w Kanadzie z oczywistych powodów zsynchronizowane są z historią polskiej emigracji do tego kraju i jej kolejnymi falami, które ze względu na odrębną specyfikę w swojej strukturze społecznej tworzyły własną infrastrukturę kulturalną i oświatową. Wyraźną cezurą tych dziejów są lata II wojny światowej, podczas której do Kanady przybyły wykształcone kadry inteligencji technicznej i wojskowej. Miały one ogromny wpływ na całokształt życia polonijnego, w tym także na tworzące się organizacje i sieć powstających szkół. Cezura ta zadecydowała o podziale prezentowanych w nierniejszym tekście badań na dwie części: pierwsza dotyczy głównie szkół powstałych w okresie przed wybuchem wojny, druga natomiast rozwoju szkolnictwa polonijnego implikowanego napływem emigrantów wojennych i powojennych, a także z lat 70., 80. i 90. XX w. O takim podziale zadecydowały także względy metodologiczne. Dla pierwszego bowiem okresu, w którym do Kanady przybywała głównie emigracja zarobkowa, istnieje jedynie fragmentaryczny, wyrwykowy i reprezentatywny materiał źródłowy. Na jego podstawie trudno zatem ukazać całokształt rozwoju szkolnictwa polonijnego. Więcej jest natomiast informacji źródłowych dla okresu drugiego, w którym powstały najważniejsze instytucje polskie w Kanadzie z Kongresem Polonii Kanadyjskiej na czele oraz Związkiem Nauczycielstwa Polskiego. Prowadzona przez nie działalność sprawozdawcza utrwalona została w obszerniejszym materiale źródłowym (przede wszystkim w postaci ankiet szkolnych), który umożliwia bardziej całościową prezentację zjawiska, w jego ujęciu dynamicznym i geograficznym. Dynamika ta spowodowana była wieloma czynnikami, przede wszystkim prowadzoną przez rząd Kanady polityką wielokulturowości oraz wdrożeniem systemu specjalnych kredytów, tzw. Ontario Academic Credit, którym objęto szkolnictwo polonijne.

Rozwój szkół polskich w Kanadzie dokonywał się synchronicznie z powstawaniem polonijnych ośrodków duszpasterskich. Często też duchowni polscy byli inicjatorami i animatorami nauczania języka ojczystego. Pierwsza polska szkoła w Kanadzie powstała w parafii powołanej dla przybyłych w okolicy Barry's Bay osadników z okolic Kościerzyny, Lipusza, Parchowa i Bytowa³. W 1859 r. w rejestrach przybyłych imigrantów odnotowano 14 kaszubskich nazwisk z informacją o polskim pochodzeniu. Po czterech latach Kaszubi zajmowali już 38 działek i stopniowo następowało zwiększenie ich liczebności: w 1881 r. mieszkało 144 kaszubskich rodzin, a w 1887 r. – 200. Do lat 90. XIX w. przybyło do Kanady ok. 20 tys. Kaszubów, którzy zamieszkali na Wyżynie Madawaska, w okolicach Barry's Bay

³ W. Szulist, *Kaszubi kanadyjscy. Okres pionierski i dzień dzisiejszy*, Gdańsk 1992, s. 9; tenże, *Diaspora kaszubska*, w: *Polska diaspora*, red. A. Walaszek, Kraków 2001, s. 471.

i Round Lake Center⁴. Szczątkowe informacje na temat edukacji dzieci tychże emigrantów można odnaleźć w pamiętniku Elisabeth Catherine Shalla, emerytowanej nauczycielki, która żyła w latach 1890-1978⁵. Szkoły, w których uczyły się dzieci kaszubskie, znajdowały się w kanadyjskim Wilnie (prawdopodobnie w domach prywatnych) i Sherwood⁶.

Informacja o pierwszej polskiej szkole etnicznej pojawia się natomiast w opracowaniach Anny Seretny (zamieszczonym w zbiorowych monografiach dotyczących emigracji Polaków po 1989 r.⁷) oraz Wandy Bujalskiej – dotyczącym dziejów Kongresu Polonii Kanadyjskiej i polskiego osadnictwa w Kraju Klonowego Liścia⁸. Nie znane są niestety żadne szczegóły dotyczące początków jej istnienia ani też potwierdzające to podstawy źródłowe. Nieco więcej wiadomo natomiast o funkcjonowaniu samej parafii. Opiekę duszpasterską nad polskimi emigrantami sprawował wówczas 65-letni Irlandczyk, posługujący w Brudenell ks. James McCormack. Pracując w środowisku polskim, usiłował też nauczyć się języka swoich podopiecznych. Od 1875 r. pomagali mu Polacy – ks. Aleksander Michnowski i ks. Franciszek Specht, z którego inicjatywy wybudowano w 1875 r. w okolicach Hagarty drewnianą kaplicę, co uznane zostało za historyczny moment założenia pierwszej polskiej parafii w Kraju Klonowego Liścia, dedykowanej św. Stanisławowi Kostce⁹. W 1880 r. przybył do niej ks. Władysław Dembski. Pochodził z polskiego Wilna i nazwą tą określił stworzoną przez Polaków miejscowość ontaryjską. Rozpoczął też budowę drewnianego kościoła, który poświęcony przez ks. Bronisława Jankowskiego w 1895 r. dedykowany został św. Stanisławowi Kostce. Po jego pożarze w 1936 r. wybudowano świątynię murowaną pod wezwaniem Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski¹⁰. Książd Jankowski przy drewnianej świątyni św. Stanisława Kostki wznosił też w 1894 r. dom dla nauczyciela i piętrowy budynek szkolny. Zajęcia prowadził w niej miejscowy organista, którym w 1900 r. był Leon Makowski¹¹.

Potwierdzoną natomiast informacją dotyczącą funkcjonowania polskiej szkoły w tej parafii jest notatka zamieszczona w *Leksykonie geograficzno-historycznym parafii i kościołów polskich w Kanadzie* ks. Edwarda Walewandra, zgodnie z którą została ona zorganizowana przez ks. Stanisława Kondziołka i poświęcona 10 września 1961 r. Korzystało z niej ok. 100 dzieci dowożonych z okolic autobusami i uczących się na poziomie od przedszkola do klasy ósmej¹².

⁴ A. Reczyńska, *Polska diaspora w Kanadzie*, w: *Polska diaspora*, dz. cyt., s. 34.

⁵ W. Szulist, *Stan i potrzeby badań nad Kaszubami kanadyjskimi i uwagi o źródłach*, „Studia Polonijne”, 14/1992, s. 174.

⁶ Tenże, *Kaszubi...*, dz. cyt., s. 64-65.

⁷ Zob.: A. Seretny, *Polskie szkolnictwo etniczne w Kanadzie – przegląd problemów*, w: *Emigracja z Polski po 1989 roku*, red. B. Klimaszewski, Kraków 2002, s. 176. W artykule tym przywołano informację zaczerpniętą z „Biuletynu ZNP” (1978), zgodnie z którą szkoła ta „funkcjonowała z przerwami przez prawie 100 lat”.

⁸ W. Bujalska, *History of Polish language instruction and the Polish teachers' association of Canada*, w: *Half a century of Canadian Polish Congress*, red. E. Sołtys, R.K. Kogler, Toronto [bdw], s. 257.

⁹ A. Reczyńska, *Polonia kanadyjska: dzieje i problemy współczesne*, w: *Polscy oblaci w służbie Polonii kanadyjskiej*, red. W. Kluj, J. Różański, Pelplin 2007, s. 19.

¹⁰ S. Skulski, *Wilno na kanadyjskich Kaszubach*, „Niedziela”, 2009, nr 47, s. 29.

¹¹ W. Szulist, *Kaszubi...*, dz. cyt., s. 64; tenże, *Diaspora...*, dz. cyt., s. 471. Informacje o pierwszej polonijnej szkole założonej w Wilnie pominięte natomiast zostały w artykule T. Krukowskiego, *Katolickie szkolnictwo polonijne w Kanadzie. Przeszłość – współczesność – przyszłość*, „Studia Polonijne”, 7/1983, s. 329-340. W artykule tym błędnie stwierdzono, że „pierwsza szkoła powstała w 1894 r. w miasteczku Kitchener (do 1917 r. Nowy Berlin) w południowym Ontario” (s. 331).

¹² *Leksykon geograficzno-historyczny parafii i kościołów polskich w Kanadzie. Prowincje: Nowa Szkocja, Quebec, Ontario*, t. 1, red. E. Walewander, Lublin 1992, s. 319.

Druga tego rodzaju polonijna placówka oświatowa została oficjalnie założona w 1894 r. w parafii Najświętszego Serca Jezusowego w Kitchener¹³, która erygowana została wprawdzie dopiero w styczniu 1912 r., ale Polacy w niej mieszkający posiadali już od 1888 r. własną kaplicę, funkcjonującą przy niemieckiej parafii Najświętszej Maryi Panny. Język polski w tej szkole był nauczany na długo przed oficjalną datą wskazywaną w wielu materiałach i dokumentach archiwalnych. Prawdopodobnie odbywało się to w sposób nieusystematyzowany. Od stycznia 1861 r. po każdej niedzielnej Mszy św. nabożeństwa i modlitwy w języku polskim dla Polaków, którzy przybyli w te rejony Kanady z Poznańskiego i Prus Zachodnich, odbywały się w zbudowanym przez kolonistów niemieckich miejscowym kościele. Od 1895 r. Polacy z Kitchener posiadali własnego, stałego kapelana – ks. Stanisława Rogalskiego CR. Ponieważ w 1899 r. kaplica polska została poddana pracom rozbiórkowym, nabożeństwa w języku polskim odbywały się w jednej z sal niemieckojęzycznej szkoły. W każdą niedzielę odprawiano w niej Mszę św., a raz w miesiącu głoszono kazania w języku polskim¹⁴. Początkowo też szkoła polska istniejąca przy tej parafii korzystała z zaplecza lokalowego niemieckojęzycznej St. Mary's School. Od 1913 r. nauczanie odbywało się w budynku podstawowej szkoły kanadyjskiej (Sacred Heart School). Do 1958 r. opiekę nad nią sprawowały siostry ze zgrupowania School Sisters of Notre Dame, a później pieczę przejęło Szkolne Koło Rodzicielskie. Dwuletni program nauczania obejmował zajęcia z języka polskiego, geografii, historii kultury polskiej. W latach trzydziestych XX w. uczyło się w niej 100 uczniów, w latach 70. nieco poniżej 50. W 1985 r. lekcje prowadziło 5 nauczycieli, a uczestniczyło w nich ok. 70 uczniów. Szkoła ta funkcjonowała bez przerwy od swego początku. W 1994 r. obchodziła 100-lecie istnienia¹⁵.

W końcu XIX w. polskie osadnictwo rozwijało się w preryjnych prowincjach Manitoba i Alberta. Polscy i ukraińscy migranci zakładali tam farmy i osady, nadając im słowiańskie nazwy: Kraków, Radwany, Kopernik, Wisła, Zbaraż. W latach 90. tego stulecia na 30 tys. mieszkańców Winnipeg aż 1000 stanowili Polacy. Poza ośrodkami miejskimi mieszkali oni w rozproszeniu, zakładając własne farmy lub pracując przy wycięciu lasów bądź budowie kolei¹⁶. Opiekę duszpasterską nad nimi sprawowali początkowo oblaci pochodzący z francuskojęzycznych prowincji Kanady oraz redemptoryści z Belgii. Istniała jednak pilna potrzeba zaangażowania do tej pracy osób duchownych posługujących się językami słowiańskimi. W związku z tym arcybiskup Winnipeg Adelard Langevin prosił przełożonych zakonnych oraz biskupów z USA o wsparcie kadrowe w prowadzeniu misji wśród środkowoeuropejskich osadników swojej archidiecezji. W tej sprawie wysłał też list do cesarza Austro-Węgier Franciszka Józefa. Dzięki tym staraniom przed wybuchem I wojny światowej skierowano do pracy w Kanadzie 17 Misjonarzy Oblatów Maryi Niepokalanej, w tym 10 Polaków. Od 1902 r. pracę podjęli też na tym terytorium bazylianie¹⁷. Wy-

¹³ T. Krukowski, *Katolickie szkolnictwo...*, dz. cyt., s. 331.

¹⁴ *Leksykon geograficzno-historyczny parafii...*, t. 1, dz. cyt., s. 129-131.

¹⁵ Tamże, s. 134; W. Bujalska, *History of Polish language...*, dz. cyt., s. 258.

¹⁶ Nasilenie imigracji w początkach XX w. wiązało się m.in. z intensywną kampanią prowadzoną przez Canadian Pacific Railway Company. Według szacunków K. Murzynowskiej polska grupa etniczna w Kanadzie liczyła wówczas ok. 40 tys. osób. A. Reczyńska szacuje ją na ok. 60 tys. osób – zob.: A. Reczyńska, *Emigracja z Polski do Kanady w okresie międzywojennym*, Wrocław-Warszawa, Kraków-Gdańsk-Łódź 1986, s. 16-17. Według kanadyjskiego spisu ludności z 1911 r. w prowincjach preryjnych mieszkało 18338 Polaków, w tym w Manitobie 12310, w Saskatchewan – 3785, w Albercie – 2243. Zob. J. Plewko, *Warunki społeczne powstania i rozwoju polskiej opieki religijnej w Kanadzie Zachodniej (1896-1914)*, „Studia Polonijne”, 13/1990, s. 169.

¹⁷ J. Plewko, *Duszpasterstwo Polonii w procesie jej integracji ze społeczeństwem kanadyjskim (1875-1988)*, Lublin 1995, s. 79, 81.

siłki osób duchownych i świeckich zaowocowały powstaniem wieloetnicznych parafii katolickich przeznaczonych dla Polaków, Czechów, Ukraińców, Słowaków i Niemców. Pracę w prowincjach Manitoba i Alberta podjęli też polscy oblaci – Wojciech i Jan Wilhelm Kulawi. Pierwszy z nich doprowadził do zakończenia w 1898 r. budowy kościoła pw. Świętego Ducha w Winnipeg oraz utworzenia w 1899 r. parafii pod tym wezwaniem. Obejmowała ona obszar aż po Góry Skaliste. W 1912 r. została erygowana jako parafia polskojęzyczna dla migrantów – Polaków¹⁸.

Przy kościele Świętego Ducha w Winnipeg utworzono też w 1901 r. szkołę, w której uczyło się ok. 150 dzieci polskich¹⁹. W październiku 1902 r. zakończono budowę dwukondygnacyjnego budynku szkolnego poświęconego 24 października 1903 r. przez delegata apostołskiego abpa Donato Sbarrettiego. Zajęcia lekcyjne prowadzili w niej początkowo dla ok. 300 wychowanków ks. Wojciech i Jan Kulawi oraz siostry Karolina i Antonina Czerniewicz ze Zgromadzenia Sióstr Miłosierdzia, a później Czesław Kamiński oraz pani Tilmaus, która zajmowała się nauczaniem dzieci niemieckich. Od 1904 r. nauczaniem zajęło się 5 sióstr benedyktynek przybyłych z USA²⁰. W roku 1907 i w 1908 r. ludność polska i ukraińska Winnipeg wystosowała do władz kanadyjskich petycję z prośbą o utworzenie seminarium nauczycielskiego, kształcącego kardy pedagogiczne na potrzeby szkolnictwa etnicznego w tej prowincji. Inspektor szkół publicznych Jan Baderski uzyskał od władz zgodę na zorganizowanie takiej szkoły oraz kredyt na stypendia dla studentów. W pierwszym roku funkcjonowania tego ośrodka studiowało w nim 17 osób.

W kolejnych latach istnienia szkoły dla dzieci polskich przy parafii Świętego Ducha w Winnipeg musiała ona borykać się z ingerencjami władz kanadyjskich w program nauczania. Od 1934 r. rozszerzono zakres edukacji do 11 klas, obejmujących w tym także dwie klasy szkoły średniej. Poziom kształcenia wyraźnie został podniesiony dzięki staraniom ks. Stanisława Baderskiego: w szkole rozwijały działalność chór i orkiestra, założono zespół teatralny „Ogniwo” oraz klub atletyczny. W 1958 r. ks. Franciszek Kosakiewicz OMI po zorganizowaniu bankietu parafialnego z udziałem ok. 1400 osób pozyskał środki finansowe w wysokości ok. 150 tys. dolarów, dzięki którym przeprowadził rozbiórkę starego gmachu szkolnego oraz pobudował nowy budynek, poświęcony 23 listopada 1958 r. przez abpa Philipa F. Polocka. Była to wówczas jedna z najlepiej zorganizowanych szkół w całym mieście. Dał temu wyraz w swoim oświadczeniu premier prowincji Manitoba Dufferin Roblin, który podkreślił wkład parafii Świętego Ducha w rozwój kultury i oświaty w Winnipeg. W 1965 r. odpowiedzialność za prowadzenie szkoły przejął Oddział Manitoba Kongresu Polonii Kanadyjskiej. Zatrudniono profesjonalną kadrę pedagogiczną, wspierającą działalność miejscowego proboszcza. Parafia wzięła na siebie zadanie restrukturyzacji polskiego centrum kulturalnego. W latach siedemdziesiątych XX w. w szkole tej kierowanej przez

¹⁸ A. Reczyńska, *Polonia kanadyjska...*, dz. cyt., s. 22; W. Kluj, *Początki rozwoju polskich placówek duszpasterskich na preriach Kanady (1898-1927)*, w: *Polscy oblaci...*, dz. cyt., s. 49.

¹⁹ L. Głowacki, *Duszpasterstwo polonijne Misjonarzy Oblatów Maryi Niepokalanej*, w: *Działalność męskich zgromadzeń zakonnych wśród Polonii*, red. J. Bakalarz, R. Dzwonkowski, M. Krapiec, A. Nadolny, J. Turowski, Lublin 1982, s. 474.

²⁰ W 1912 r. władze zakonne odwołały siostry do USA, ale w wyniku decyzji abpa A. Langevina 4 siostry pozostały w Winnipeg stworzyły nową gałąź zgromadzenia, otwały nowicjat, do którego przyjęły kilka kandydatek z rodzin emigranckich – zob. tamże, s. 474-475.

Billa MacDonalda pracowały 4 siostry zakonne oraz 6 nauczycieli świeckich, a w lekcjach uczestniczyło ok. 250 dzieci²¹.

Po pierwszej wojnie światowej nasilenie polskiej emigracji²² spowodowało też zwiększenie liczby szkół zakładanych przez parafie i organizacje świeckie. W dużych centrach przemysłowych w południowej części prowincji Ontario Związek Polaków w Kanadzie utworzył wówczas w Toronto – 3 szkoły (w 1919 r., w 1920 r., w 1930 r.). Kolejna – im. Adama Mickiewicza – założona została przez Związek Narodowy Polski w Kanadzie²³. W 1911 r. erygowano w Toronto pierwszą polską parafię, dedykowaną św. Stanisławowi Kostce. Dwa lata później ks. Józef Hinzman powołał przy niej szkołę, w której uczył języka polskiego i wiedzy o Polsce. W 1937 r. pracę w tej parafii podjęły siostry felicjanki, które zorganizowały ochronkę dla dzieci oraz szkołę. Na jej potrzeby w 1938 r. zakupiono należący do Salvation Army budynek, który następnie rozbudowano. W tymże roku z kursu języka polskiego prowadzonego przez siostry korzystało 275 dzieci. W 1940 r. budynek szkolny rozbudowano, a jego uroczyste poświęcenie odbyło się 24 września tegoż roku. W 1946 r. kierownictwo szkoły objął ks. Piotr Klita. W 1947 r. zorganizowano w niej chór wykonujący pieśni podczas ceremonii liturgicznych w parafii. W 1952 r. w szkole uczyło się 130 dzieci, w 1958 r. – 150, w 1961 r. – 200. Zajęcia odbywały się raz w tygodniu i obejmowały naukę czytania, pisania i deklamacji utworów poetyckich w języku polskim, geografii i historię Polski. Uczniowie korzystali z podręczników opracowanych przez siostry felicjanki, a od 1986 r. z pomocy dydaktycznych wydanych przez Związek Nauczycielstwa Polskiego w Toronto. Przy parafii św. Stanisława zorganizowano też kursy dokształcające dla młodzieży i osób dorosłych: w 1948 r. z języka angielskiego dla nowej, powojennej fali emigracyjnej, a w latach sześćdziesiątych z katolickiej nauki społecznej oraz z zagadnień dotyczących aktualnej sytuacji Kościoła w Polsce. W okresie stanu wojennego rozwinięto działalność prelekcyjną na temat prześladowań komunistycznych w PRL²⁴.

Jednym z najprężniej działających ośrodków polonijnych w Toronto jest erygowana w 1948 r. parafia św. Kazimierza²⁵. Jej organizatorem i pierwszym proboszczem był ks. Michał Smith. Odegrał kluczową rolę w przeprowadzeniu Zjazdu Polonii w Toronto w 1960 r. Zbudował Dom Rekolekcyjny w Mississauga oraz Copernicus Lodge w Toronto, był współzałożycielem Funduszu Wieczystego Milenium i wielu innych instytucji polonijnych, kierował polską Credit Union w Toronto, był wreszcie wieloletnim prowincjałem polskiej prowincji Wniebowzięcia NMP Misjonarzy Oblatów Maryi Niepokalanej²⁶.

Istniejąca od września 1948 r. przy parafii św. Kazimierza szkoła polska jest największą tego typu placówką oświatową w Kanadzie. W momencie jej powstania obejmowała nauczaniem 52 dzieci. Od początku też lekcje prowadzone były przez siostry felicjanki. W szczytowym okresie jej rozwoju – w 1969 r. – w zajęciach uczestniczyło aż 506 uczniów,

²¹ W. Bujalska, *History of Polish language...*, dz. cyt., s. 257-258; *Leksykon geograficzno-historyczny parafii i kościołów polskich w Kanadzie. Prowincje: Manitoba, Saskatchewan, Alberta, British Columbia*, t. 2, red. E. Walwander, Lublin 1992, s. 238-239.

²² W okresie międzywojennym wyjechało z Polski do Kanady – według roczników statystycznych kanadyjskich – 153291 osób, według danych polskiego MSZ za lata 1920-1938 – 143543 osób – A. Reczyńska, *Emigracja...*, dz. cyt., s. 52.

²³ W. Bujalska, *History of Polish language...*, dz. cyt., s. 259.

²⁴ *Leksykon geograficzno-historyczny parafii...*, t. 1, dz. cyt., s. 262-263, 269-270.

²⁵ J. Błażej, *Współczesne zaangażowanie duszpasterskie Prowincji Wniebowzięcia NMP w Kanadzie*, w: *Polscy oblaci...*, dz. cyt., s. 75.

²⁶ Zob. B. Heydenkorn, *Rodowód i pierwszy okres Kongresu Polonii Kanadyjskiej*, Toronto 1995, s. 66-68.

w latach 70. – 450-500, a w następnej dekadzie ok. 300 dzieci. Odbywały się one dwa razy w tygodniu, a później każdego tygodnia od poniedziałku do czwartku w wymiarze 2 godzin dziennie. W latach 1957-1973 placówka ta funkcjonowała jako szkoła siedmioklasowa, w latach 1973-1984 jako ośmioklasowa, a od 1984 r. jako dziewięcioklasowa. Program kształcenia obejmował język polski, literaturę, geografę i historię Polski. Realizowany był według materiałów przygotowanych przez pedagogów szkoły na podstawie podręczników opracowanych w Polsce i w Anglii. Od 1967 r. wprowadzono nauczanie gry na fortepianie i akordeonie. Korzystano też z pomocy dydaktycznych (500 książek) ofiarowanych w 1966 r. przez bpa Władysława Rubina. Od 1970 r. kadra pedagogiczna obejmuje oprócz dwóch siostr zakonnych również dziewięć świeckich dyplomowanych nauczycielek zrzeszonych w Związku Nauczycielstwa Polskiego w Kanadzie. Do tradycji szkolnej należy przygotowywanie co roku przedstawień jasełkowych. W 1965 r. ks. Józef Pielorz założył teatr szkolny, który wystawiał przedstawienia i przygotowywał uroczyste akademie okolicznościowe.

Prowadząc tak intensywną działalność edukacyjną i kulturalną, szkoła przy parafii św. Kazimierza nie dysponuje własnym zapleczem lokalowym. Korzystała z sal parafialnych, a przez pewnie czas z trzech izb wypożyczanych przez pobliską parafię kanadyjską Argentina. Od 1974 r. zajęcia prowadzone są w pomieszczeniach budynku Credit Union św. Kazimierza²⁷.

Przed wybuchem II wojny światowej założona została jeszcze jedna szkoła polska w Toronto, istniejąca przy powołanej w 1915 r. parafii Matki Bożej. Pierwszymi jej nauczycielami byli proboszczowie – ks. Marian Wachowiak (do 1916 r.) oraz ks. Bolesław Sperski (1916-1917), później osoby świeckie – m.in. Jakub Lechowski, a od 1934 r. Jan Bajcar. W 1938 r. ks. Władysław Gulczyński sprowadził z Buffalo w celu prowadzenia tej placówki siostry felicjanki. Zajęcia odbywały się w dolnej sali kościoła, a po przebudowie gmachu świątyni, za zgodą Catholic School Board, w pomieszczeniach szkoły św. Rity²⁸.

W 1925 r. powstała przy parafii Świętej Trójcy w Windsor Sobotnia Szkoła Języka Polskiego. Program nauczania obejmował naukę języka polskiego, literatury, geografii i historii Polski. Zajęcia prowadzone były przez siostry felicjanki z Detroit i odbywały się w pomieszczeniach parafialnych²⁹, w 1930 r. przeniosły się do siedziby Stowarzyszenia Polskiego Domu Ludowego³⁰, a od 1964 r. realizowano je w salach udostępnianych przez parafię św. Anieli. W latach 50. lekcji udzielały Siostry Urszulanki Serca Jezusa Konającego. W 1981 r. uczyło się w tej szkole ok. 130 dzieci. Wielkie zasługi w jej funkcjonowaniu miał proboszcz parafii Świętej Trójcy – ks. Wawrzyniec Wnuk, który w 1969 r. powołał przy tej placówce przedszkole *Ursula Day Nursery*³¹.

W 1938 r. przy parafii św. Grzegorza w Oshavie rozpoczęła działalność szkoła prowadzona przez siostry felicjanki. Do 1951 r. przyjeżdżały one w każdą sobotę z Toronto, aby katechizować polskie dzieci oraz uczyć je języka polskiego. W 1949 r. nabyły nieruchomości przy 261 Simcoe St. North, a w 1957 r. otrzymały grunt od parafii św. Jadwigi w celu pobudowania

²⁷ *Leksykon geograficzno-historyczny parafii...*, t. 1, dz. cyt., s. 292-294.

²⁸ Tamże, s. 303, 305.

²⁹ W. Wnuk, *Szkoła polska przy parafii Świętej Trójcy w Windsor*, „Studia Polonijne”, 7/1983, s. 393. W tekście tym (autorstwa proboszcza parafii Świętej Trójcy) znajduje się obszerniejsze omówienie historii tej szkoły.

³⁰ A. Rajski, *Sto lat Polonii w Windsor, 1908-2008*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny”, 36/2010, z. 1, s. 90-91.

³¹ *Leksykon geograficzno-historyczny parafii...*, t. 1, dz. cyt., s. 329; J. Walkusz, *Minister Ecclesiae et hominum, czyli ks. Wawrzyniec Wnuk, jego życie i dzieło*, Pelplin 2010, s. 81-85.

własnego klasztoru. Zajęcia prowadziły początkowo w prowizorycznie urządzonym na ten cel budynku udostępnionym przez parafię św. Grzegorza, a później w „Polskiej Sali” przy Olive Ave, wypożyczanej przez Związek Polaków w Kanadzie. Uczestniczyły w nich początkowo ok. 120 dzieci. Zwiększające się zainteresowanie w środowisku polonijnym i rosnące potrzeby skłoniły Polaków mieszkających w Oshavie do zbudowania budynku szkolnego. W tym celu powołano Komitet Szkolny. Budowę rozpoczęto latem 1958 r. na działce подарowanej przez polskojęzyczną parafię św. Jadwigi. 2 września tego roku odbyło się oficjalne otwarcie budynku szkolnego. W roku szkolnym 1959/60 uczyło się w nim 143 chłopców i 145 dziewcząt. W kolejnych latach liczba uczniów zmniejszyła się do 110 w 1967 r. i 60 w 1977. Zajęcia przeniesione zostały do sal parafialnych i prowadzone były w klasach 1-8 w zakresie nauki czytania i pisania w języku polskim, literatury, geografii i historii Polski³².

Przed wybuchem II wojny światowej w prowincji Ontario powstały szkoły: w 1933 r. przy parafii św. Kazimierza w Thunder Bay, w 1937 r. przy parafii św. Stanisława Kostki w Hamilton. Zakładane były również przez świeckie organizacje i stowarzyszenia: Związek Polaków w Kanadzie powołał dwie szkoły w Hamilton (w 1927 r. i w 1936 r.), szkołę w Brandford (w 1936 r.), w Preston (w 1934 r.), w Delhi (w 1939 r.); Klub Polski³³ założył w 1927 r. szkołę w London; Klub Polski w 1936 r. w Sudbury (w 1955 r. przejęta została pod opiekę Kongresu Polonii Kanadyjskiej); Polskie Towarzystwo Wzajemnej Pomocy zorganizowało w 1928 r. szkołę w Brandford. W roku 1913 utworzono też szkołę w Albercie, a w 1915 r. w parafii Matki Bożej Częstochowskiej w Montrealu. W 1934 r. Związek Polaków zorganizował szkołę w Calgary, gdzie już w początkach XX stulecia mieszkało ponad 7 tys. Polaków (w 1935 r. opiekę nad nią przejęli kolejni duszpasterze polscy pracujący w tej miejscowości, a w 1958 r. została afiliowana do parafii Matki Boskiej Królowej Pokoju)³⁴.

Spśród wymienionych powyżej szkół polskich najwięcej informacji istnieje na temat placówki założonej przez Stanisława Walczaka w 1927 r. w London i działającej pod opieką Polskiego Stowarzyszenia Narodowego (a później także Stowarzyszenia Kombatantów Polskich). W roku jej powstania nauczaniem objęto 40 dzieci, w roku następnym – 50, w 1938 r. – 33, 1948 r. – 35, 1953 r. – 45, 1967 – 130, 1975 – ok. 100, 1977 r. – 95, 1984 r. – 106, 1987 r. – 164, 1991 r., – 317, 1993 r. – 550. 1997 r. – 520, 1999 r. – 560, 2002 r. – 528. Po wybudowaniu kościoła Matki Boskiej Częstochowskiej jej lokalizacja przeniesiona została w 1954 r. do budynków tej parafii, jednak znaczący wzrost liczby uczniów spowodował konieczność powrotu, przynajmniej częściowo, do poprzedniego miejsca – gmachu sąsiadującej Szkoły św. Jana³⁵.

Bibliografia

Błażej J., *Współczesne zaangażowanie duszpasterskie Prowincji Wniebowzięcia NMP w Kanadzie*, w: *Polscy oblaci w służbie Polonii kanadyjskiej*, red. W. Kluj, J. Różański, Pelplin 2007, s. 74-83.

³² *Leksykon geograficzno-historyczny parafii...*, t. 1, dz. cyt., s. 176-177, 180.

³³ Powstał w 1920 r. jako Towarzystwo Bratniej Pomocy Synów Polskich, które w 1925 r. przyjęło nazwę Klub Polski, a w 1930 r. – Polskie Stowarzyszenie Narodowe – zob. J. Walkusz, *Polonia i parafia Matki Boskiej Częstochowskiej w London, Ontario*, Pelplin 2007, s. 32-35.

³⁴ *Leksykon geograficzno-historyczny parafii...*, t. 1, dz. cyt., s. 44; *Leksykon geograficzno-historyczny parafii...*, t. 2, dz. cyt., s. 386-389.

³⁵ Zob.: J. Walkusz, *Polonia...*, dz. cyt., s. 35-40; 407-415.

- Bujalska W., *History of Polish language instruction and the Polish teachers' association of Canada*, w: *Half a century of Canadian Polish Congress*, red. E. Sołtys, R.K. Kogler, Toronto [bdw], s. 257-267.
- Głowacki L., *Duszpasterstwo polonijne Misjonarzy Oblatów Maryi Niepokalanej*, w: *Działalność męskich zgromadzeń zakonnych wśród Polonii*, red. J. Bakalarz, R. Dzwonkowski, M. Krąpiec, A. Nadolny, J. Turowski, Lublin 1982, s. 453-563.
- Heydenkorn B., *Rodowód i pierwszy okres Kongresu Polonii Kanadyjskiej*, Toronto 1995.
- Kluj W., *Początki rozwoju polskich placówek duszpasterskich na preriach Kanady (1898-1927)*, w: *Polscy oblaci w służbie Polonii kanadyjskiej*, red. W. Kluj, J. Różański, Pelplin 2007, s. 40-54.
- Krukowski T., *Katolickie szkolnictwo polonijne w Kanadzie. Przeszłość – współczesność – przyszłość*, „Studia Polonijne”, 7/1983, s. 329-340.
- Leksykon geograficzno-historyczny parafii i kościołów polskich w Kanadzie. Prowincje: Nowa Szkocja, Quebec, Ontario*, t. 1, red. E. Walewander, Lublin 1992.
- Leksykon geograficzno-historyczny parafii i kościołów polskich w Kanadzie. Prowincje: Manitoba, Saskatchewan, Alberta, British Columbia*, t. 2, red. E. Walewander, Lublin 1992.
- Lipińska E., Seretny A., *Szkoła polonijna czy językowa? Szkolnictwo polonijne w perspektywie dydaktycznej*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny”, 38/2012, z. 3, s. 23-38.
- Plewko J., *Duszpasterstwo Polonii w procesie jej integracji ze społeczeństwem kanadyjskim (1875-1988)*, Lublin 1995.
- Plewko J., *Warunki społeczne powstania i rozwoju polskiej opieki religijnej w Kanadzie Zachodniej (1896-1914)*, „Studia Polonijne”, 13/1990, s. 167-185.
- Rajski A., *Sto lat Polonii w Windsor, 1908-2008*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny”, 36/2010, z. 1, s. 81-103.
- Reczyńska A., *Emigracja z Polski do Kanady w okresie międzywojennym*, Wrocław-Warszawa, Kraków-Gdańsk-Łódź 1986.
- Reczyńska A., *Polonia kanadyjska: dzieje i problemy współczesne*, w: *Polscy oblaci w służbie Polonii kanadyjskiej*, red. W. Kluj, J. Różański, Pelplin 2007, s. 13-34.
- Reczyńska A., *Polska diaspora w Kanadzie*, w: *Polska diaspora*, red. A. Walaszek, Kraków 2001, s. 30-50.
- Seretny A., *Polskie szkolnictwo etniczne w Kanadzie – przegląd problemów*, w: *Emigracja z Polski po 1989 roku*, red. B. Klimaszewski, Kraków 2002, s. 176-190.
- Skulski S., *Wilno na kanadyjskich Kaszubach*, „Niedziela”, 2009, nr 47, s. 29.
- Szulist W., *Kaszubi kanadyjscy. Okres pionierski i dzień dzisiejszy*, Gdańsk 1992.
- Szulist W., *Diaspora kaszubska*, w: *Polska diaspora*, red. A. Walaszek, Kraków 2001.
- Szulist W., *Stan i potrzeby badań nad Kaszubami kanadyjskimi i uwagi o źródłach*, „Studia Polonijne”, 14/1992, s. 173-181.
- Wnuk W., *Szkoła polska przy parafii Świętej Trójcy w Windsor*, „Studia Polonijne”, 7/1983, s. 393-397.
- Walkusz J., *Minister Ecclesiae et hominum, czyli ks. Wawrzyniec Wnuk, jego życie i dzieło*, Pelplin 2010.
- Walkusz J., *Polonia i parafia Matki Boskiej Częstochowskiej w London, Ontario*, Pelplin 2007.